

CSUHAI ISTVÁN

„A DOLGOK AZÁLTAL LESZNEK, HOGY NEVET ADUNK NEKIK”

(Név, névadás, megnevezés a *Tanár úr kéremben*)

A huszadik század első felének magyar irodalmában Karinthy Frigyes alighanem egyike volt azoknak, akiknek életműve a leggyökeresebben értelmezte át a kor irodalomfelfogását. Ennek oka az életmű, illetve az irodalomfelfogás felől egyaránt megragadható. Halász László jegyzi meg, hogy Karinthy legelső próbálkozásai óta „egy személyben próbált meg az egész irodalom lenni. Mindazokra a képességekre igényt tartott, amelyek kora legizgalmasabb, legjellemzőbb, olykor legdivatosabb költőinek, novellistáinak, dráma- és regényírójának oeuvre-jében jelentkeztek”.¹ Ez az igény legszemléletesebben azután az egész pályát végigkísérő paródiákban, az új műfajok megteremtésében, vagy legalábbis meghonosításában mutatkozott meg, és természetesen abban, hogy Karinthy — kortársaihoz hasonlóan — mindvégig sokműfajú szerző maradt.

Az irodalomfelfogás „sikere” a befogadáson múlik. Közismert tény, hogy Karinthy mennyire szenvedett attól a tudattól, hogy tevékenysége kireked az irodalom területéről. Esszék, tanulmányok, monográfiák sora tanúskodik arról, hogy Karinthy munkásságában a kortársak és az utókor egyaránt a humort tekintik a legjellemzőbb vonásnak — nem alaptalanul, de a művet kissé kiemelve a magas kultúra köreiből. A pályaképek egy része aztán nem is mozdul erről a pontról. Újabban kap egyre inkább teret az a vélemény, amely szerint a Karinthy-életmű értelmezéséhez egy olyan irodalomfelfogásra van szükség, amelynek alapja — a komikum jellegadó jelenlététől és a műfaji nyitottságtól tulajdonképpen függetlenül — a nyelv.² Legtalálékosabban, és Karinthy ösztönös nyelvfelfogására aforisztikus tömörséggel reflektálva ezt Márai Sándor érzékeltette, mikor *Szindbád hazamegy* című regényében, a harmincas évek irodalmának legjellegzetesebb alakjait jellemezve így ír Karinthyról, aki az Új Enciklopédia anyagát papírszalvétákra, étlapokra, keze ügyébe kerülő cetlikre jegyzi fel: „Az enciklopédia, amely fogalmakat lett volna hivatva tisztázni e zagyva korban, soha nem készült el, de tervezője és lángeszű hirdetője megalkotta helyette az új nyelvet, a halandzsát, amely tökéletesen illett a korhoz

¹ Halász László: Karinthy Frigyes. Arcok és vallomások. Szépirodalmi, Bp., 1972. 52. o.

² Szabolcsi Miklós: Halandzsza. Nyelv és valóság Karinthy Frigyes művében. in: Kortárs, 1978/3. 461—472. o. — Szalay Károly: Karinthy Frigyes. Gondolat, Bp., 1961. 210. o. skk. — Szabó János: Karl Kraus és Karinthy Frigyes. Századunk első harmadának két szatirikusa. Modern Filológiai Füzetek 34. Akadémiai, Bp. 1982. 109. o. skk. — Robotos Imre: Utazás egy koponya körül. Dacia, Kolozsvár-Napoca, 1982. 88—89. o. Itt két Karinthy-idézetet találunk, a forrás megjelölése nélkül. Mindkettőt a tárgyhoz tartozónak gondolom: „A dolgok azáltal lesznek, hogy nevet adunk nekik, és ezzel lehetségesnek tartjuk őket. Minden, amit lehetségesnek tartunk, meg is történik, a valóságot az emberi képzelet teremti.” — Czigány Lóránt angol nyelvű magyar irodalomtörténetének Karinthy-fejezete in: Czigány Lóránt: The Oxford History of Hungarian Literature. Clarendon Press, Oxford, 1984. p. 329—333.

s nem tisztázta, hanem értelmetlen ős-ködbe burkolta és végleg összezavarta a fogalmakat.”³

Ha a fentieket elfogadjuk általánosságban, Karithy egész munkásságára, akkor érvényesnek tekinthetjük az egyes műalkotásokra is. Egy nyelvi alapú, Karinthy műveire alkalmazható irodalomfelfogás azt is jelenti, hogy az írásokat műalkotásoknak, nyelvileg formált alakzatoknak tartjuk. A *Tanár úr kérem* című novellagyűjtemény⁴, amely mára már bizonyos értelemben az életmű megmerevedett darabjának tekinthető, nehéz feladat elé állítja az értelmezőt, hiszen több tényező is hátráltatja az elvonatkoztatást. Kritikusai, elemzői sohasem feledkeztek meg annak megemlézéséről, hogy a gyűjtemény egy olyan világot konstruál, vagy ábrázol, amely minden olvasó előtt ismerős: ezek a helyzetek valóban „közös élmények”, az írások „a diákélet legtipikusabb mozzanatainak” megfogalmazásai. Ez önmagában azonban nem tekinthető irodalmi értéknek, mint ahogy a humor sem a gyűjtemény kizárólagos irodalmi-esztétikai jelensége.

Az irodalmi érték vizsgálatának körébe tartoznak viszont azok a reflexiók, amelyek arra utalnak, hogy a könyv egy önálló világ létezéséről beszél, pontosabban ennek a világnak a törvényeit igyekszik felmérni. Illés Endre szerint a *Tanár úr kérem* világa az álom és a valóság összeütközéséből teremthető.⁵ Elek István arra figyel fel, hogy a gyűjtemény egyes darabjainak sorrendje az ábrázolt helyzetek időrendjén alapul, a kezdő és a lezáró karcolat pedig motivikusan összefügg.⁶ Szalay Károly az álom, a fél-álom és az álmodozás motívumának rendszerét tartja a gyűjtemény keretének, amely végső soron a komikumnak reális jelleget ad.⁷

Vitathatatlan, hogy a tizenhat írás öntörvényű, nagyjából egységes világot hoz létre. A magunk részéről azonban az álom — valóság, valamint a kronológia rendezőelvé mellett egy újabbat is érvényesnek, bizonyíthatónak látunk. Ez a rendezőelv a nevek: a nevekhez kapcsolódik, a nevekből ered, illetve azokból a cselekedetektől, amelyek valamilyen módon a névre irányulnak.

A névadás alkotói eljárásként három rétegű: személyes-életrajzi, szociologikus, stilisztikai. A személyes-életrajzi réteg miatt a névválasztást a motívumrend vizsgálata során látszólag kizárhatnánk. A *Tanár úr kérem* szereplői ugyanis többnyire létező személyek. Néhány név felbukkan a két gyerekkori naplóban: így például ott is szerepel Schwicker, *A bukott férfi* tanáralakja (Svikkereként), Steinmann, a jó tanuló, vagy Skurek, a háromnegyedes magyar dolgozat szerzője, de ezeken túl a biográfia jónéhány ténye, adata támasztja alá az egyezést. Nemcsak a neveknek jut így valamiféle dokumentum-érték: A *Naplóm* című rész fiktív jellegét az összefüggés, a közvetlen környezet sugallja, de ezt a részt sem a képzelet szülte, ahogy erről a valóságban létező nevek (Gárdos, Prém, Földessy Gyula stb.) nagy száma tanúskodik, továbbá az, hogy a gyűjteménynek ez a darabja hangulatában egyezik a gyerekkori naplók bejegyzéseivel.

Mivel a nevek tekinthetők dokumentumoknak, elképzelhető a vékony kötetnek egy olyan olvasata is, amely az írásokat „kulcsnovellákként” kezeli. A valóság és a

³ Márai Sándor: Szindbád hazamegy. Újváry „Griff” Verlag, München, 1979. 82. o.

⁴ A hozzáférhető kiadások közül a Móra Könyvkiadó és a Kárpáti Kiadó közös gondozásában megjelent vékony kötetet használtam, ez ugyanis az 1916-os eredeti szöveget tartalmazza, és csak az első tizenhat novella szövege található meg benne. Magam is elfogadom azt a nézetet, hogy az első tizenhat novella bármelyik későbbi bővítése megbontotta a *Tanár úr kérem* egységét. Az oldalszámok is e kiadásra vonatkoznak.

⁵ Illés Endre: Karinthy Frigyes (1887—1938). in: K. F.: Tanár úr kérem. Képek a középiskolából. Móra—Kárpáti, Budapest—Uzgorod, 1972. 13. o.

⁶ Elek István: K. F.: Tanár úr kérem. Köznevelés, 1954. 330—331.

⁷ Szalay Károly: K. F.: Tanár úr kérem. Irodalomtörténet, 1957/2. 244—248.

mű azonosságára épülő jelentés, a hitelesség viszont csak azok számára lehet evidencia, akik ismerték ezeket a személyeket, esetleg így élték át a könyv eseményeit.⁸

A névadás következő rétege a szociologikus. A nevek szereplőket takarnak, és ezek a szereplők az iskolában élnek, cselekszenek. Tágabb, szociológiai értelemben azonban a nevek ezt az elkülönített világot egyúttal a századelő társadalmához kapcsolják, vagy legalábbis árulkodnak a századelő egyik társadalmi rétegének összetételéről. De a neveknek, a névadásnak ez a szociologikus rétege is csak korlátozott érvényességű. Karinthy a névválasztásnak tulajdonít némi stilisztikai jelentőséget: mintha szándékosan válogatna az idegenül hangzó vagy furcsa nevekből, azért, hogy a komikum hatását minél inkább kiaknázhassa. Ilyenek a *Röhög az egész osztály* nevei: Auer, Löbl, Zajcsek stb.; vagy gondoljunk Pollákovicsra, a jó vezetőre, a Rogyák—Zsemlye ügyre, arra, hogy ez a két név milyen fontos szerepet tölt be *A véstánács* című írás ironikus rendszerében. Az sem lehet véletlen, hogy Bányai Miklós az, aki „megcsinálja nyújtón a nagyhalált” — a keresztnév említése már önmagában is valamiféle erőt, tekintélyt jelképez.

A névnek megvan a hagyományos poétikai funkciója, hiszen szereplőket takar, fed el, mégis csonka ez a poétikai funkció, mert a nevek mögött nem személyek, egyéniségek, hanem típusok rejtőznek. A név, ellentétben leggyakoribb funkciójával, a *Tanár úr kéremben* nem egyénít: kizárólag stilisztikai-nyelvi értelemben emel ki.

A név, az elnevezés motívumrendszerének kiépülésében jóval nagyobb szerepe van azoknak a helyeknek, ahol a név, vagy a névhez kapcsolódó cselekedet, manipuláció része az epikumnak, ahol ez az elbeszélés valamelyik tényezőjét módosítja, vagy ahol retorikai alakzatként kerül elénk. Mintegy húsz ilyen helyet találunk a nem egészen hatvan oldalon. Például a név a világ azonosítására szolgál, mint a *Bevezetésben*, ahol a felismerés jelölője: „...hiszen ez a Büchner, nini, a Büchner!” (17.); vagy: „...remegve nyúlok be a padba, és kihúzok egy füzetet. Egy pillanatig káprázik a szemem, de aztán világosan elolvasom: az én nevem, hatodik bé, magyar dolgozatok.” (17—18.) Máshol a névadás az ironia alapja: „Az ő [Steinmann] neve nem tisztán egy ember jelzésére szolgál; — szimbólum ez a név, ahány fiú az Osztályban, annyi apa ismeri otthon ezt a nevet.” (30.) Metonímia, amikor a hiányzó neve az osztálykönyvbe kerül: „Beírtak a hiányzók közé.” (26.), vagy: „Englmayer az utolsó padban egészen elbújik Deckmann háta mögé, ő nincs itt, köszönöm szépen, nem tud semmiről, őt írják be a hiányzók közé, töröljék ki az élők sorából...” (31.)

A *Tanár úr kéremben* megrajzolt világot részben a nevek teszik öntörvényűvé, de mindenképpen ezek változtatják szervessé. A tizenhat írás között hármát találunk (*Eladom a könyvem*, *A lányok* és a *Hazudok*), amelyeknek szövege nem tartalmaz az iskolával kapcsolatos nevet. Ezt a hiányt az magyarázza, hogy a három említett írás tulajdonképpen tere nem az iskola, az iskolán kívül játszódnak. A név pedig csak az iskolában a legfőbb értékhordozó, csak itt az értékrend alapja: nem emberek, személyek, egyéniségek engedelmeskednek e világ törvényeinek, hanem nevek. Ez egyben természetesen azt is jelenti, hogy a nevet a világot konstruáló erőnek tekintjük: az iskola a mikrovilág, ahol a név az uralkodó rend alapja; a makrovilág csak negációként, a név hiányaként van jelen, és fogja körül az iskola mikrovilágát.

⁸ Az ötvenes években két olyan visszaemlékezés is megjelent, amely a gyűjteményt és a megtörtént eseményeket vetette össze: Gáti Károly: Fröhlich tanár úr megmagyarázza a bizonyítványt. in: Irodalmi Újság, 1955/32. 8. o. és: Tarján Ferenc: Ami a Tanár úr kéremből kimaradt. in: Nők Lapja, 1958/25.

A névhez kötődik az iskolában játszódó események nagy része: a feleltetés (*A jó tanuló felel, A rossz tanuló felel*). Ez utóbbiban a rossz tanuló körül játszódó eseményeknek két fordulópontja van: két megnevezés. Az első az, amikor a tanár kihívja a rossz tanulót felelni: „Mikor kimondja a nevét, nem hisz a füleinek, körül néz: hátha csoda történik, hátha csak agyrém, nyomasztó lidércnyomás volt, hogy ez az ő neve, és most felébred ebből az álomból.” (34.) A másik fordulópont az, mikor a tanár tudomására juttatja kudarcát: „Polgár Ernő — mondja hangosan a tanár. Mi ez? Már egy másikat hívtak ki? Ővele végeztek? Mi ez? Álmodik?” (36). De a névvel kapcsolatos a bizonyítvány aláírása: „Csak a vezetéknevet tessék aláírni...” (55.), a két magyar dolgozat szerzője mindvégig két név marad, egyikőjük sem tűnik fel cselekvő szereplőként; a késés, a jelenlét is a névhez tartozik, ami a regisztrálást illeti: aki késik vagy hiányzik, annak a neve kerül be az osztálykönyvbe (26., 31.)

A szereplők többsége számára a név személytelen marad. Schwicker *A bukott férfiban* nem ismeri meg Neugebauert, csak mikor amaz megmondja a nevét: „Mi van? Hogy hívnak? — Neugebauer. — Ja, te nálam megbuktál? Na csak eriggy haza, aztán majd készülj a pótvizsgára.” (39.) Ugyanez fordítva is igaz, hiszen a tudás, a diákok viszonya a tananyaghoz elsősorban nominális: a tananyagot a diák is dogmatizálanná teszi az elnevezésekkel: „Először a Második Józsefből feleltem...” (53.), vagy a *Reggel hétkor* álmjelenetei, ahol Bauer nem az anyagot jegyzi meg, hanem a tananyagban szereplő neveket keveri össze (22—23.). Ugyanígy jár az *Elkéstem* főszereplője, aki Guttmann és Vörösmarty nevét cseréli fel (25.) A névkeverésnek egy összetettebb, iróniát tartalmazó példája a bukott férfi „nyugtalan és ércelen hangon” elképzelt monológjában említett eset: „Én akkor, igen, ön tudja, mikor, mikor azt mondtam, hogy Nyolcadik Henrik, magam is tudtam, hogy nem Nyolcadik Henrik, hanem Harmadik Richárd, s már a következő pillanatban ki is igazítottam volna, mert Nyolcadik Henrik csak úgy kicsúszott a szájamon.” (38.)

Ez az idézet egyben az egyik példája annak az esetnek, amikor az elnevezés afelé közelít, hogy témává váljon. Mégsem lesz egyszer sem témává az egész gyűjtemény alatt: ehhez legközelebb a *Röhög az egész osztály* emlékeztető cédularagasztási jelenetében áll. De itt sem domináns, hiszen nem az egész elbeszélést, csak egy részletét öleli fel.

Úgy véljük, hogy a név és a megnevezett viszonya sok esetben több pusztán logikai kapcsolatnál. Néhányszor az író figyelmének középpontjában nem a név, és nem is a megnevezett áll, hanem a kettőt összekapcsoló aktus, a megnevezés. Legérzékletesebb példa erre *A jó tanuló felel* feleltetés előtti pillanatai, mielőtt elhangzana a következő felelő neve: „A tanár kettőt lapoz, a K betűnél lehet — Altmann, aki az év elején Katonára magyarosította a nevét, e percben mélyen megbánta ezt az elhamarkodott lépést.” (31.) Itt az elnevezés egy humoros utalás alapja, az elbeszélést lényegében nem befolyásolja, hanem egyetlen epizóddal tovább építi. Az alábbi példában az elnevezés és a név már a kinyilatkoztatás szintjén is változtat az elbeszélés módján, hozzájárul az álobjektív hang érvényesítéséhez, s főként az iróniát szolgálja: „Nyilvánosságra bocsátom hát azt, amit a dologról tudok, minden reflexió vagy kritika nélkül, talán lazán és rendszertelenül, de őszintén, nevekkal és évszámokkal.” (66.) Tisztán az epikumot építik, és szószerint értelmezendők azok a helyek, ahol a megnevezés például a felelő felszólítását jelenti.

Említettem már, hogy értelmezésem kiindulópontja az a tény, hogy a *Tanár úr kérem* egy sajátos mikrovilágot ábrázol. Az, hogy az elbeszélő a *Bevezetésben* ebbe a világba konkrét, szószerinti értelemben is belép, alátámasztja e mikrovilág autonómiáját, a külső világtól való függetlenségét: „Az udvaron keresztül belopóztam — fél

tíz után járhat az idő...”, és ezután az iskola megszokott életének a leírása következik. Az utolsó novella, a *Hazudok* pedig a fokozatos kilépést, e mikrovilág elhagyását mutatja be, és zárja le az eltávolodás folyamatát az utolsó mondattal: „Így lettem íróvá.” (78.) (Hangsúlyossá teszi a *Hazudok* helyzetét az a tény, hogy ez az írás egyike annak a háromnak, amelyek a név hiánya miatt nem köthetők szorosan a többihez.) A gyűjtemény felütése és lezárása egyaránt konkrét értelmű. Az elbeszélő több ízben is kilép ebből a világból. Néha konkrétak ezek a helyek is (a három íráson kívül talán a *Kísérletezem* ilyen: az iskolából az otthon felé helyeződik a történet tere. Ellenkező előjelű az *Elkéstem*: itt a tér az otthonról vált át az iskolára.) De három olyan helyet is találunk, ahol az elbeszélő képzeletben hagyja ott az iskolát, és ez a képzeletbeli eltávolodás mindannyiszor a névhez kapcsolódik. Az első a kezdő írásban: „...ismertem személyesen Bródy Sándort, és elfogulatlanul beszélgettem Molnár Ferencsel, és autogramot kértem tőlem...” — mondja az elbeszélő, vagyis a névnek azt a fétisét képzelet el, ami csak a mikrovilágból szemlélve nyerhet ilyen érvényességet (18.). A másik két példa a *Lógok a szerenből* való: „Egy fiatalember, akiről eddig senki se tudott (itt az én nevem következik), jelent meg a dobogón...” (62.), majd: „Ti nem tudjátok elképzelni, hogy lehet majd esetleg egy miniszterelnök (a nevét szerénységgem tiltja megsejteni veletek), aki egy napon...” (63.). Az elbeszélő mindhárom esetben az iskola világának az uralkodó törvényét, a nevet vetíti ki a felnőttek világára, és úgy képzelet, hogy a név ott is hasonló értelmű törvényként van jelen.

Abban a tipológiában, amelyet a történettér, a képzelet—valóság és a név variációi hoznak létre, még egy változat megtalálható: ez a *Reggel hétkor* című írás. A tér itt az otthon, az eltávolodás ezúttal is képzeletbeli, az iskola felé irányul, és az eltávolodás a nevekben, az elnevezések keveredésében mutatkozik meg.

A *Tanár úr kérem* helye két lényeges vonatkozásban is a Karinthy-életmű fősodrában van. Az önálló világteremtés a pályán alkotói módszerként 1916 előtt is, a későbbiekben is felfedezhető: ez érvényesül például a paródiákban, majd a két utópiában, a *Tanár úr kéremmel* egy esztendőben született *Utazás Faremidóba*, és az 1918-as *Capillária* című regényekben. A paródiákhoz azért tartozhat, mert a gyűjteményt úgy is érthetjük, mint a diákélet eseményeinek paródiáját. De a paródiának és a parodizálnak ugyancsak létezik egyfajta kettőssége. Nem moshatók össze, hiszen autonóm világ a parodizált, és autonóm maga a paródia is: mindkettőnek megvan a maga — reális, illetve műfaji — törvényszerűségei, s a jó paródia magában viseli ugyan a parodizált törvényeit, de a törvényszerűségek jellegének megfelelően mindig csak másodlagosan, inkább magára a paródiára jellemzően, tehát nyelvileg-stilisztikusan.

Ugyanilyennek látjuk a *Tanár úr kérem* iskolájának és az azon kívül rekedő világnak a viszonyát, hiszen a mikrovilág törvényei el is választják ezt a világot a nagyobb világtól. A két világ között kölcsönviszony van: a kisebbik a nagyobbat tükrözi, de úgy, hogy a kisebbik világ értékeinek relativizálásával az író eljut a nagyobb világ értékeinek inverziójához. A világteremtésnek hasonló a mechanizmusa az utópiákban. Az értékrend megfordulása legtöbbször a mű ironiája révén jut a tudomásunkra. Az iskolában — a neveket, elnevezéseket tekintve — valódi értékeknek ilyen inverziója az, mikor Altmann a feleltetés előtti pillanatokban megbánja, hogy Katonára magyarosította a nevét. (Hogy az inverzió domináns szemléleti forma, arról jól tanúskodik az, hogy nemcsak az értékek fordulnak a fejük tetejére, hanem néha nagyon is kézzelfogható dolgok: „Utóvégre, ha meggondoljuk, tulajdonképpen mi-csoda marhaság az egész — ez az egész intézmény, melyben minden arra megy ki, hogy az emberi testrészek közül lehetőleg egy se maradjon azon a helyen, ahová az isten teremtette, hanem lehetőleg olyan helyzetet foglaljon el, amelyre az illető test-

rész soha életében nem számított.” — 65.; ez a világ abszurdításának, megfordulásának egyetlen, a szövegben is jelzett kinyilvánítása. — Az inverzió megléte, dominanciája magyarázza a kisepikai formát: „képeket” látunk a középiskolából, mert az egyes darabok nem dinamikusak, hiányzik belőlük az értékmozgás, az inverzió szemléletformaként statikusságot produkál.)

Lényeges a másik vonatkozás, a nyelv is: e helyen vissza kell utalnunk a nyelvi alapú irodalomfelfogásra. Szó sincs arról, hogy Karinthy szándékában egy motívumrendszer felépítése állt volna, mikor a nevek a könyvben ilyen középponti szerephez jutottak. Karinthy — miután felismerte őket — egyszerűen engedelmeskedett a maga által teremtett (megfigyelt és leírt) világ törvényeinek. Persze, a megnevezés aktusa miatt a gyűjtemény az életmű lényegi része. Karinthy az Új Enciklopédiában a fogalmakat akarta tisztázni, úgy, hogy megnevezi a fogalmak mögött rejlő dolgokat. Szabolcsi Miklós szerint Karinthynek a nyelvvel való viszonyában a huszas évek végén áll be változás: odáig önmaga a nyelv kérdéses, attól kezdve a fogalmak lesznek azzá.⁹ De a megnevezés problematikájával mintha már a második szakasz vetülne előre a *Tanár úr kérem*-ben. Igaz, egy megalkotott világ részeként fogalmazódik meg, s talán azért nem túlságosan látványos, mert a megnevezés — általános funkciójának megfelelően — személyekhez, szereplőkhöz kapcsolódik. Ez az észrevétel módosíthatja a kétszakaszos nyelvfelfogást — inkább afelé hajlunk, hogy a nyelvhasználat kérdésessé tételéről van szó a kezdetek óta, s így Karinthy nyelvfelfogása is homogénebb. Ennek a nyelvhasználatnak a fogalmak, a nevek, a megnevezés, a stílus csakúgy része, mint maga a nyelv.

A gyűjtemény legfontosabb formateremtő elve az ironia. A nevekhez kapcsolódó ironia a megragadható helyzetekben nyelvi-retorikai, vagy poétikai érvényű ironiaként jelentkezik. A nyelvi ironia azonban a világkép ironiájának érvényesüléséhez járul hozzá.¹⁰ Az értékrend megfordulása után végeredményben bizonytalanok vagyunk, hogy melyik az igazi rend: a visszaálmódott, az iskola mikrovilágának rendje, vagy a valóságos, a külső világban létező rend. Ez pedig összecseng azzal, amit a kortársak közül legpontosabban Kosztolányi fogalmaz meg a harmincas évek közepén: „A rend, amelyet magad körül látsz, voltaképp rendetlenség s a rendetlenség az igazi rend. A világ vége pedig a világ kezdete. Ezt akartam közölni veled.”¹¹ A *Tanár úr kérem* alapvető motívumrendje, a nevek, az elnevezések rendszere is ezt közli velünk.

István Csuhai

NAMEN, NAMENS GEBUNGEN, BENENNUNGEN IN DEM WERK *TANÁR ÚR KÉREM* VON FRIGYES KARINTHY

Die Stelle der Novellensammlung *Tanár úr kérem* ist im Lebenswerk von Frigyes Karinthy zweideutig; denn die Leser wahrnamen meistens nur den Humor den Geist der Novellen und vergessen darüber, daß sich der Band auch im Geist deren Literaturauffassung entfaltet hat, deren Grund vom Anfang der Laufbahn an die Sprache ist. Der Aufsatz sucht die wichtigsten Ordnungsprinzipien der Novellensammlung *Tanár úr kérem* in den Namen, Namensgebungen, Benennungen, bzw. in den Handlungen die auf irgendeiner Weise auf den Namen hinweisen.

⁹ Szabolcsi Miklós, i. m. 470.

¹⁰ Az ironiának ezt a kettősségét Kelevéz Ágnes is felfedezi a két Karinthy-utópiában, ld. Kelevéz Ágnes: Gulliver újabb utazásai. in: Valóság és varázslat. Tanulmányok századunk magyar prózairódmáról. Szerk. Kabdebó Lóránt. Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1979. 215—223. o.

¹¹ Kosztolányi Dezső: Világ vége [1935] in: K. D. elbeszélései. Magyar Helikon, 1965. 885. o.

Die im Band *Tanár úr kérem* gezeichnete Welt machen zum Teil die Namen immanent. Da hier der Name der herrschende Gesatz ist, besteht die Möglichkeit zur Trennung von Schule und Außenwelt (Mikro- und Makrokosmos), und die Anwendung der Ironie zu verdanken sind dieselbe Mechanismen der Weltentstehung zuzuvollziehen, die auch in den späteren Karinthy-Utopien vorhanden sind. Die Methode der Benennung läßt den Autor der 30-er Jahren erkennen, der die Begriffe in dem Werk *Új Enciklopédia* mit der Benennung der im Hinterland stehenden Dingen zu erklären versucht.